

«Oransje-revolusjon» i Ukraina

Den første strofen i den ukrainske nasjonalsangen lyder «Ennå har ikke Ukraina gått under». Setningen henspiller på at selv om Ukraina har en kort historie å vise til som selvstendig stat, så har ideen om Ukraina overlevd. Sangen ble i november–desember 2004 sunget med fornyet styrke – ikke minst av de halvannen million ukrainere som har demonstrert for å tvinge den sittende statsledelsen til å gi fra seg makten. Maktøverne prøvde å tviholde på makten gjennom omfattende valgfusk i presidentvalget 21. november. Demonstrantene ville det annerledes og løftet opposisjonskandidaten Viktor Jusjtsjenko fram til seier i den tredje valgrunden 26. desember.

- Hva menes med oransjerevolusjonen?
- Hvordan har Ukraina utviklet seg etter 1990?
- Hvor går skillelinjene i Ukraina?

Landet i periferien

Ordet Ukraina betyr direkte oversatt fra russisk «landet i utkanten». Slik ble også de landområdene som i dag utgjør Ukraina, sett på fra begge de to historiske stormaktene i området, Russland og Polen. Dagens hovedstad i Ukraina, Kiev, var utgangspunktet for den første østslaviske statsdannelsen, Kiev–Rus ca. 800 til 1240. Etter mongolenes herjinger på 1200-tallet

flyttet det østslaviske politiske tyngdepunktet seg nordover til Moskva. På 1300-tallet ble så det meste av det ukrainske området gradvis underlagt Polen–Litauen.

Noe senere, fra ca. midten av 1500-tallet, utviklet det seg en **delvis selvstendig ukrainsk kosakkstat** under polsk overherredømme. Kosakkene var bønder som var fritatt for livegenskap mot at de bidro til å verne Polen mot krigerske rytterfolk lengre øst. I 1648 gjorde imidlertid de ukrainske kosakkene opprør mot de polske herskerne. Til å begynne med lyktes de militært. Senere ble overmakten for stor, og de valgte derfor i 1653 å gå i allianse med den russiske tsaren for å holde polakene tilbake. Deretter ble Ukraina gradvis underlagt Russland – en utvikling som skjøt fart da Polen ble delt i tre omganger på slutten av 1700-tallet.

Vest-Ukraina hadde ikke blitt del av Russland etter delingene av Polen. I stedet

Hva menes med landet i periferien?

Retningsproblemer i ukrainsk utenrikspolitikk. Tar ukrainerne toget til EU eller til Russland – eller tar de begge?

Illustrasjon: politicalcartoons.com

«Oransjerevolusjon» i Ukraina

Kartet viser hvordan elven Dnjepr deler Ukraina geografisk i to og med det også bidrar til andre skillelinjer.

Hva vil det si at Ukraina er et regionenes land?

Diskuter påstanden: «Øst-Ukraina holder landet det opp økonomisk.»

kom området inn under Østerrike–Ungarn, og senere, etter første verdenskrig, under Polen. Det var først i forbindelse med den andre verdenskrig at også Vest-Ukraina ble innlemmet i Russland (da Sovjetunionen). Når Vest-Ukraina i dag framstår som den fremste forsvareren av den ukrainske nasjonale idé, kan det i stor grad tilskrives at regionen har hatt en **annerledes historisk utvikling** enn resten av Ukraina.

Regionenes land

Ukraina er på mange måter et land splittet i forskjellige regioner, språk og religioner.

I vest tilhører ca. 4 mill.

Uniatkirken. Denne kristne retningen anerkjenner pavenes overhøyhet (jf. katolisismen), men har beholdt sin ortodokse liturgi og sine egne organisasjoner.

Retningen oppsto som et resultat av et forsøk på å forene de kristne kirkene innenfor det polske riket ved unionen i Brest i 1596.

Resten av befolkningen på ca. 48 millioner er i hovedsak ortodokse kristne. De ortodokse er imidlertid splittet mellom dem som regner seg inn under Moskva-patriarkatet og dem som tilhører den autokefale (uavhengige) ukrainsk-ortodokse kirken. I tillegg kommer en del muslimer, først og fremst tatarerne på Krim.

Oligarkenes mekka

Oligarki – fämännsvelde – betegner godt det politiske systemet som utviklet seg i Ukraina etter uavhengigheten. De ukrainske oligarkene er rike forretningsmenn som har brukt sine nære personlige forbindelser til den politiske ledelsen til å samle seg enorme rikdommer. De fleste av dem bygde sine første formuer på videresalg av russisk olje og gass innad i Ukraina, men spredte så sine interesser videre til andre sektorer av økonomien. President Kutsjma var avhengig både av oligarkenes penger for å drive valgkamp og av deres kontakter for å styre landet. Oligarkene var avhengige av Kutsjma for å sikre seg tidligere statseiendommer til en rimelig penge, og for å oppnå skattefordeler. De mest sentrale oligarkene er løst organisert i tre regionale klaner: Dnjeppetrovsk-klanen, Donetsk-klanen og Kiev-klanen.

Etnisk består befolkningen av 78 % ukrainere, ca. 17 % russere og 5 % andre, som hviterussere, tatarer og jøder o.a. Selv om russerne bare utgjør 17 %, bruker omkring halvparten av befolkningen russisk i dagligtalen. Det er dermed en ganske glidende overgang mellom ukrainsk og russisk identitet.

De ukrainske regionene skiller seg fra hverandre ved at mye av industrien ligger i de russiskspråklige områdene i øst.

Sentral- og Vest-Ukraina har et mer ruralt (landlig) preg. Det er likevel ikke helt riktig, slik det ofte blir framstilt, at det er Øst-Ukraina som holder resten av landet på fote økonomisk. Rett nok finnes mye av den inntektsbringende industrien i øst, og derfra kommer også mange av de rike oligarkene (se tekstboks). Samtidig er det i øst at vi finner noen av de mest subsidierte sektorene i den ukrainske økonomien, som for eksempel de ulønnsomme kullgruvene.

Ukraina opplevde – i likhet med alle de andre tidligere sovjetrepublikkene – et enormt fall i levestandard for det meste av befolkningen etter utviklingen av kommunismen. Fra 2000–2001 har imidlertid den ukrainske økonomien snudd, og landet har de siste årene opplevd en **formidabel økning i BNP** (bruttonasjonalprodukt).

Veksten har særlig funnet sted innenfor metall-, maskinvare- og kjemikalieindustrien. Også produksjonen av tjenester og våpen har økt. Det er dessuten begynnende tegn til økning i jordbruksproduksjonen og foredlingen av jordbruksvarer, til tross for at lite av jorden ennå er privatisert.

Ukraina og omverdenen

Slagordet for ukrainsk utenrikspolitikk har i det meste av tiden etter uavhengigheten vært «**mnogovektornost**». Ordet betyr å prioritere flere retninger på en gang, og myndighetene har søkt å framstille det som en bevisst strategi. De fleste uavhengige observatører har imidlertid karakterisert denne politikken som vinglete og uten konsekvens. Det er likevel ingen tvil om at viktige deler av den ukrainske eliten både føler seg tiltrukket av det «vellykte» Europa og at de frykter russisk dominans dersom de ikke klarer å integrere seg med Vesten. Derfor ble medlemskap i både EU og NATO vedtatt som offisielle målset-

«Oransjerevolusjon»i Ukraina

Massedemonstrasjon ved regjeringsbygninger i Kiev. Opposisjonen benyttet oransje farge som samlingsfarge. I øst og sør gikk det mest i blått – fargen til tilhengerne av statsminister Viktor Janukovitsj.

Diskuter hvorvidt Ukraina har vært et fullverdig demokrati etter 1990.

Hvordan skiller Krim seg fra resten av Ukraina?

Diskuter påstanden: «Maktkampen i Ukraina har vært en folkets kamp mot makten.»

Valgresultat

Ved valget mellom Janukovitsj og Jusjtsjenko fikk Janukovitsj først 49,46 % av stemmene, opposisjonsleder Jusjtsjenko 46,61 % – ifølge den myndighetskontrollerte valgkommissjonen. Omfattende protester førte til omvalg den 26. desember, et omvalg som Jusjtsjenko vant. Han fikk 52,3 prosent av stemmene mot 43,9 for Viktor Janukovitsj.

tinger for Ukrainas utenrikspolitikk da Leonid Kutsjma var president.

Problemet for Kutsjma og hans regime var imidlertid at de ikke var villige til å «europesere» Ukraina innad. Frykten var stor for at en slik vestvending kunne føre til at de mistet makten. Med «europesere» menes her først og fremst innføring av et reelt demokrati, en fungerende rettsstat og full respekt for menneskerettighetene. En rekke skandaler fra 2000 og utover demonstrerte for all verden det ukrainske regimets uvilje mot å «europesere» landet. Dermed ble utenrikspolitikken gradvis lagt om i mer pro-russisk retning.

Presidentvalget og «oransjerevolusjonen»

Sent våren 2004 ble det klart at det forestående presidentvalget ville stå mellom kandidaten til det sittende regimet, statsminister Viktor Janukovytsj, og opposisjonslederen Viktor Jusjtsjenko. Jusjtsjenko hadde tidligere vært både sentralbanksjef og statsminister, men gikk i opposisjon til sittende president Leonid Kutsjma da han ble sparket som statsminister i april 2001.

Bak Janukovytsj sto en allianse av de tre **mektigste finansklanene** i Ukraina (se tekstboks). Disse klanene står normalt i et sterkt motsetningsforhold til hverandre, og det eneste som forente dem foran 2004-valget, var frykten for at Jusjtsjenko skulle bli president. Under president Kutsjma hadde så å si alle avgjørelser om næringsvirksomhet og privatisering blitt tatt i personlige samtaler og intriger i røykfylte, lukkede bakrom og i badstuer. Klanene hadde tjent store penger på dette systemet. De fryktet at en president Jusjtsjenko ville

gjøre slutt på systemet og innføre et regelstyrt og mer åpent, gjennomsiktig system for økonomiske og politiske avgjørelser.

En rekke politiske grupperinger fylket seg bak Jusjtsjenko foran valget. Delvis besto kretsen **også rundt ham** av oligarker og forretningsmenn. I tillegg hadde han støtte fra den liberale politiske eliten og fra de ukrainske nasjonalistene. Jusjtsjenko hadde dessuten et positivt «image» i store deler av befolkningen, først og fremst i Sentral- og Vest-Ukraina. Han ble sett på som ukorrupt og ble tilskrevet mye av æren for den økonomiske framgangen.

De fleste valgene i Ukraina siden uavhengigheten har vært manipulert. Mange regnet derfor med at dette ville skje denne gangen også. Fram til 2004-valget hadde imidlertid manipuleringen stort sett begrenset seg til å nekte opposisjonen tilgang til landsdekkende medier. Dessuten ble statsapparatet brukt til å legge press på velgerne. Bare i begrenset grad ble det fusket direkte med tallene. Det var derfor en allmenn oppfatning at manipulering ikke ville gi mer enn en 4–6 % ekstra stemmer til regimets kandidat. Da Jusjtsjenko vant den første valgrunden til tross for manipulering, bestemte regimet seg for å gå mer resolutt til verks. De uavhengige observatørrapportene tyder på at andre valgrunde ble preget av omfattende fusk, også med stemmetallene. Her ligger

Krim

Krim er i dag den eneste regionen i Ukraina som har en egen avtale med sentralmakten om indre selvstyre. Halvøya i Svartehavet skiller seg ut både på grunn av sin etniske sammensetning og historie. Av Krims drøyt 2 millioner innbyggere er ca. 63 % russere, 25 % ukrainere og 12 % tatarer. Krim ble overført fra den russiske til den ukrainske sovjetrepublikken i 1953, som en symbolsk feiring av Pereiaslav-traktaten fra 1653 mellom den ukrainske kosakkhøvdingen Bohdan Khmel'nitskij og den russiske tsar.

Etter at Ukraina ble uavhengig, krevde framtrepende politikere i Russland at Krim, eller i det minste Krims hovedstad Sevastopol, skulle tilbakeføres til Russland. Disse kravene ble blankt avvist fra ukrainsk side. I 1994–1995 fikk separatistiske krefter makten på Krim. Noen av dem ønsket gjenforening med Russland, mens andre ønsket å opprette en egen stat. Separatisteforsøkene rant imidlertid ut i sanden, blant annet på grunn av intern strid i bevegelsen og manglende støtte fra Russland. Siden den tid synes den lokale ledelsen på Krim å ha vært rimelig fornøyd med sin autonomiavtale.

«Oransjerevolusjon» i Ukraina

Illustrasjon: politicalcartoons.com

Hvis du var den nye president Jusjtsjenko: Hva ville du da se som dine viktigste gjøremål i startfasen?

Drøft hvilken betydning utlandet og internasjonale organisasjoner kan ha hatt for valgfallet i Ukraina.

Bruk mediene til å finne ut hvordan det har gått med «roserevolusjonen» i Georgia (2003).

Tor Bukkvoll
er forsker ved
Forsvarets forskningsinstitutt.

trolig en av hovedgrunnene til at også ukrainsk høyesterett til slutt erklærte valget som ugyldig.

Kutsjma-regimets korrupte karakter, det omfattende valgfusket og forsøket på å forgifte Viktor

Jusjtsjenko førte – sammen med en rekke andre forhold – til de mest omfattende politiske protestaksjonene i Ukraina siden uavhengigheten. Det ble demonstrert også mange andre steder i Ukraina – i Vest- og Sentral-Ukraina til støtte for Jusjtsjenko, og i Øst-Ukraina til støtte for Janukovytsj.

Sannsynligvis hadde verken regimet eller opposisjonen forventet at protestene skulle få et så stort omfang. Det er derfor liten tvil om at det var protestene som gjorde opposisjonen i stand til å tvinge regimet til retrett. Den 8. desember vedtok så parlamentet en **kompromisspakke** som både opposisjonen og regimet gikk med på. Denne pakkelsen gjorde det mulig å avslutte de fleste av demonstrasjonene. Opposisjonen oppnådde at den andre runden av valget skulle **holdes på nytt**, viktige endringer i valgloven (som gjorde det mye vanskeligere å fuske) og en delvis utskifting av medlemmene i den sentrale valgkommisjonen. Regimet, med president Kutsjma i spissen, fikk gjennomslag for at den ukrainske konstitusjonen skal endres fra 1. september 2005. Parlamentets og regjeringens makt blir da styrket på bekostning av presidenten.

Etter «oransjerevolusjonen»

Viktor Jusjtsjenko har lovet at han skal gjøre Ukraina mer demokratisk, mindre korrupt og mer konsekvent i sin tilnærming til Europa. Samtidig har han sagt at han vil gjøre alt han kan for å opprettholde gode forbindelser med Russland. Han har allerede annonsert at hans første utenlandsreise som Ukrainas president vil gå til Moskva. Det er imidlertid høyst usikkert hvilken politikk president Putin i

Russland vil slå inn på etter at hans foretrukne kandidat tapte. Det er mulig å tenke seg at Putin vil forsøke å ødelegge for Jusjtsjenko, blant annet for å forhindre at «oransjerevolusjonen» blir et forbilde for hans egen befolkning. Men hendelsene i Ukraina kan også få Russland til å revurdere sin nåværende politikk med støtte til korrupte og halvautoritære ledere i det postsovjetsiske området.

Som etter alle revolusjoner er det selvfølgelig en stor fare for at forventningene er skrudd altfor høyt. Mange kan bli skuffet når det viser seg at endringene til det bedre tar tid eller uteblir. Det kanskje mest oppløftende med hele «oransjerevolusjonen» er derfor en holdning som kom til uttrykk blant mange av demonstrantene i Kiev. Selv om de var Jusjtsjenko-tilhengere, var det ikke først og fremst derfor de var der. Deres hovedmotiv var å forsvare retten til å velge sine politiske ledere uten manipulering, fusk og utenlandsk innblanding. Det kan synes som om ukrainerne har oppdaget demokratiets potensielle kraft, og at en slik kraft er noe de nå er villige til å kjempe for.

Fakta om Ukraina:

- Flateinnhold: 603 700 km²
- Folketall: ca. 48 millioner
- Dyrkbart areal: 56,2 %
- Forventet levealder: 66,7 år

Forgiftning av Jusjtsjenko

Den 6. september ble opposisjonskandidaten Viktor Jusjtsjenko alvorlig syk og i all hast fløy- et til et sykehus i Østerrike. Der ble det konstatert at tilstanden var kritisk. Tidlig kom mistanken om forgiftning opp. Selv var Jusjtsjenko aldri i tvil om at han var blitt forgiftet, og i en tale til parlamentet etter hjemkomsten brukte han forgiftningen som et eksempel på hvor langt regimet var villig til å gå for å beholde makten. Den 11. desember kunne så de østerrikske legene meddele at Jusjtsjenko faktisk var blitt forgiftet – med dioksin. Ennå vet ingen hvem den eller de skyldige er, men de første mistankene har falt på den ukrainske sikkerhetstjenesten. Jusjtsjenko var nemlig på privat middag hos denne tjenestens sjef dagen før han ble syk. Ukrainas nye riksadvokat har lovet at etterforskningen av forgiftningsskandalen skal ha høy prioritet i tiden framover.

Alle arbeidsoppgaver og nettadresser: **se under.**